

Beide oma's van Sarah Vanhee hadden een zwaar leven, op het West-Vlaamse platteland. Werken op het land, en kinderen krijgen. Ze maakte er een indringende voorstelling van.

Als Sarah Vanhee (Oostende, 1980) vroeger met haar ouders in Amsterdam kwam, en het gezin West-Vlaams sprak, kregen ze wel de vraag of ze misschien uit Friesland kwamen.

Er zijn wel meer overeenkomsten te bedenken tussen Friesland en West-Vlaanderen. En dan vooral het platteland, in de tijd dat de grootouders van Sarah Vanhee opgroeiden, keihard werkten, zelf kinderen kregen. Haar oma van vaderskant zette er zeven op de wereld, die van moederskant zelfs negen.

„En dat hebben ze grotendeels alleen gedragen”, zegt Vanhee. „Hun leven was vooral: kinderen krijgen en werken. Bij Oma lag het iets anders, zij was een boerin. Die was iets welgestelder, daar kon wel eens een uitje van af nu en dan. Maar Mémé, die had het echt wel zwaar.” Haar man was seizoensarbeider, die tot in Frankrijk zijn spierkracht verkocht.

Agrarisch, katholiek, matriarchaal

Mémé, dat is Vanhees koosnaampje voor haar grootmoeder van moederskant, „maar het is redelijk gebruikelijk om in West-Vlaanderen je grootmoeder zo te benoemen.” Het werd ook de titel van de voorstelling die ze speelt, alleen – maar wel met poppen, en haar zoon op video.

Het is een eerbewijs aan haar grootmoeders, die het veel zwaarder hadden dan wij in onze comfortabele tijd kunnen bedenken. Omdat ze opgroeiden en leefden in een agrarische, katholieke, patriarchale samenleving.

„Je zult ook zien dat ze twee heel verschillende persoonlijkheden waren. Mémé had het zwaarder, maar was optimistischer, sterker wellicht. Oma had heel veel moeite om dat te dragen. Ze zat in de psychiatrie in een tijd dat er nog electroshocks werden gegeven. Ze had een depressie, waarvan niet zeker is of die gelinkt kan worden aan haar leefomstandigheden, maar dat zal alleszins geholpen hebben.”

Er zit niet alleen zwaarte in deze voorstelling, bezweert Vanhee. „Het gaat ook over hoe het toen was, in verschillende stemmen. Het leven was veel meer gelinkt aan het dorp, de gemeenschap. Er was veel solidariteit, ook van de vrouwen onderling. Het is niet alleen: ‘ocharme, wat hadden die vrouwen een zwaar leven’. Eerder een portret van de tijdgeest.”

Oma als klein meisje

Vanhee heeft haar beide grootmoeders nog gekend, maar heel veel lieten die niet los over ‘vroeger’. Voor deze voorstelling sprak ze met verschillende familieleden, waarbij ze allerlei dingen ontdekte die ze nog niet wist. Dat ze allebei heel jong hun moeder verloren, bijvoorbeeld.

„Je denkt niet over je grootmoeder na als een klein meisje. Zo'n voorstelling geeft je de kans om zulke vragen te stellen.”

Daar waren ook pijnlijke vragen bij. Over collaboratie in de Tweede Wereldoorlog bijvoorbeeld. Altijd een beladen onderwerp, maar zeker in West-Vlaanderen., een streek nauw verbonden met beide Wereldoorlogen. In die van '14-'18 is op de IJzervlakte, waar ook leper ligt, zwaar gevochten. „Het zit daar in het landschap en in de geschiedenis.”

Menigeen van Vanhees generatie heeft weinig idee van hoe het voorgeslacht die beladen tijd doorkwam. Vanhee weet het nu wel, en het beeld is ambigu. De broer van haar ene oma sneuvelde in dienst van de Duitsers aan het Oostfront, maar die familie verborg ook onderduikers. Haar andere opa was krijgsgevangene. „Het is een hele grijze zone.”

Transgeneratieel trauma

Mémé is niet alleen het verhaal van twee plattelandsvrouwen, gemangeld tussen moederschap en zwoegen op het land, onder de knoet van matriarchaat en katholicisme. Sarah Vanhee haalt haar eigen zoon erbij, op video weliswaar.

En dat betekent wat. Voor Vanhee is dat een manier om onderzoek te doen naar het 'transgeneratiele trauma': werken de ontberingen van haar beide oma's, en de littekens die die geslagen hebben, zelfs door bij hun achterkleinkind? „Draagt hij dat onbewust in zijn psyche mee?”

Leander (nu 9, maar 7 toen Vanhee de video-opnamen maakte) is de eerste van de familiestamboom die niet op het platteland opgroeide (maar in Brussel), de eerste ook die geen West-Vlaams meer spreekt. Dat is een van de redenen voor het gebruik van verschillende talen. „Engels is verbonden aan mijn professie”, ze speelt ook veel in het buitenland. „Ik kan niet goed in dialect over mijn werk spreken.”

Zelf heeft ze dat West-Vlaams nu wel omarmd, al had ze er minder mee toen ze jonger was. Ook al omdat het gebruik van dat dialect, die taal, bepaald niet aangemoedigd werd. „Ik heb het lang niet willen spreken. Ons werd altijd aangeleerd dat het minder was. Op school mochten we alleen Algemeen Beschaafd Nederlands spreken. Alsof wij niet beschaafd waren! We werden gedwongen om onze identiteit af te leggen.”

Identiteit en meertaligheid

Identiteit, het speelt beslist een rol in deze voorstelling. Of liever: de meervoudige identiteiten, waaruit ieder mens bestaat. Vandaar ook die meertaligheid. En ook al woont Vanhee nu in Brussel, „ik stel me veel vragen over mijn relatie tot het land en de natuur. En wat ik zeker geërfd heb, wat typisch West-Vlaams is: een heel hoog arbeidsethos. Hard werken zit er wel in.”

Dat besef is belangrijk. „We hebben wel een verleden, een plek waar we vandaan komen. Dat is ook een vorm van verzet tegen het neoliberalisme, dat altijd alleen maar vooruit wil.” Identiteit, dus, een erg belangrijk thema, maar zeker in Vlaanderen dreigt dat gekaapt te worden door extreem-rechts. Daar moeten we voor waken, zegt Vanhee.

„Maar het verhaal van de vrouwen van die streek is ook mijn verhaal. Hoe kan ik daarmee omgaan, als de persoon die ik ben, een internationaal werkend kunstenaar? Het vertellen van die verhalen is een manier. De geschiedenis is te vaak een glorificatie van de rijke witte

man. Ik vertel verhalen die niet zo glorieus zijn. Zulke vrouwen zijn niet benoemd, hebben geen gezicht.”

De geesten van de voorouders

Dat is dan een missie van Sarah Vanhee. Maar er zit ook een meer spirituele dimensie aan Mémé . In niet-westerse culturen is voorouderverering veel belangrijker dan in onze rationele hoek van de wereld.

Vanhee lacht bij die observatie. „Het is niet toevallig dat ik voor deze voorstelling samenwerk met twee Zuid-Amerikaanse kunstenaars, voor de scenografie en de muziek In die cultuur is het veel evidentier, veel organischer om te spreken over rituelen, spiritualiteit, in contact staan met de doden.”

Dat de voorstellingen van Vanhee, Mémé niet uitgezonderd, zich vaak deels in het donker afspelen, heeft daar alles mee te maken.

„Het donker is een plek voor creativiteit en fantasie, de nacht is een plek waar we geesten kunnen zien. Mémé vertrekt vanuit het donker. Echt, de hele voorstelling is een ritueel. Ik ervaar toch dat veel mensen dat als helend ervaren, dat deze voorstelling hen een ingang biedt om terug in contact te treden met hun voorouders Het is een uitnodiging aan iedereen om na te denken over waar we vandaan komen, en aan wie we ‘dank u’ moeten zeggen.”